

על תולדות לוד בתקופה הפרסית

יהושע שוורץ

לוד – יהוד או שומרון

על לוד ותחומה בתקופה הפרסית (538-332 לפני הספירה) יודעים אנו אך מעט. אין מקורות ספרותיים, שעל-פיהם ניתן לשחזר את תולדות האזור, ואף אין מימצא ארכיאולוגי המשלים את החסר. הידיעות הבודדות בנידון נתפרשו בעיקר בהקשר למעמד המינהלי של לוד באותה עת.¹ יש ששייכו את אזור לוד לפחוות יהוד, ויש ששייכו אותו לפחוות שומרון.

שאלת השתייכותה של לוד לפחוות שומרון או יהוד אינה רק עניין של מינהל. החלוקה המינהלית של ארץ-ישראל לפחוות בתקופה הפרסית שיקפה לרוב את המציאות הדמוגרפית-אתנית. קביעת שיוכה של לוד לפחוות יהוד מורה על יישוב יהודי גדול באזור בתקופה הפרסית; שיוכה לפחוות שומרון מלמד על אוכלוסייה נכרית שם. שאלה זו נידונה רבות במחקר, אך נראה שלא עלה בידי החוקרים לבוא לדעה אחת. במאמר זה מעלים אנו פתרון חדש-ישן לשאלה זו ומבקשים לבדוק את השלכותיו על הבנתן של תולדות האזור. קודם שבאים אנו להציע את דעתנו, נציג את הידיעות אודות לוד ותחומה בתקופה הפרסית ואת עיקר דעותיהם של החוקרים על מעמדה המינהלי.

לוד נזכרת ברשימת שבי ציון,² ולכאורה הדבר מעיד על השתייכותה לפחוות יהוד. אבל לא מוכרע מכאן, שרשימה זו משקפת מצב מינהלי, ובמיוחד את גבולות פחוות יהוד.³ ואפילו אם

1 על שיטת המינהל הפרסי בארץ-ישראל ראה: מ' אבי-יונה, גיאוגרפיה היסטורית של ארץ-ישראל למן שיבת ציון ועד לראשית הכיבוש הערבי, ירושלים תשמ"ד, עמ' 17-25. אין שרידים ארכיאולוגיים מלוד בתקופה הפרסית, אבל לא נערכו שם חפירות ארכיאולוגיות נרחבות; ואולם אין להטיל ספק בעובדה, שהיישוב התקיים בתקופה זו. על קביעת גבולותיה של לוד העתיקה ראה דיונו המפורט 'The Morphology of Roman Lydda', *Jewish History*, II (1987), pp. 34, 53, 56 n. 11

2 עזרא ב לג; נחמיה ז לו.

3 ראה: עזרא ב א (= נחמיה ז ו); יואלה בני המדינה העלים משבי הגולה אשר הגלה נבוכדנצור מלך בבל לבבל, וישובו לירושלם ויהודה איש לעירו. יש חוקרים שהבינו את 'המדינה' כמתייחסת לפחוות יהוד, וכך הרשימה משקפת גבולות מינהליים של הפחוות. ראה, למשל: J.M. Myers, *The Anchor Bible: Ezra and Nehemia*, New-York 1965, p. 10: 'province of Judah' H.G.M. Williamson, *World Biblical Commentary: Ezra, Nehemiah*, Waco (Texas) 1985, p. 33. כל קשר בין הרשימה לגבולות פחוות יהוד. ראה: F.C. Fensham, 'Médinā in Ezra and Nehemia', *VT*, XXV (1975), pp. 795-797. יש גם חוקרים השוללים כל משמעות מינהלית לרשימה זו וכמובן גם את האפשרות לקבוע על-פיה את גבולותיה של פחוות יהוד. ראה, למשל: מ' קוכמן, 'מעמדה והיקפה של "יהוד

נאמר שהיא משקפת מצב מינהלי כלשהו, אין תמימות-דעים לגבי זמנו של המצב המשתקף כביכול מהרשימה. חלק מהחוקרים רואה ברשימה עדות לגבי התקופה הפרסית, ואחרים מעדיפים לראות בה עדות גם לסוף ממלכת יהודה וגם לחלק מהתקופה הפרסית.⁴ על-כל-פנים, ריבוי ספקות ושיטות אלה מקשה על הכללתה של לוד בפחוות יהוד בתקופה הפרסית רק על-פי רשימת שבי ציון.

מאידך, אין לוד נזכרת ברשימת בוני החומה שבפרק ג בספר נחמיה. רשימה זו, המזכירה את היישובים ששלחו נציגים לירושלים לעזור בבניית חומות העיר, נחשבת על-ידי חוקרים רבים כבסיס למערכת המינהלית של פחוות יהוד. אי-הכללתה ברשימה זו מעידה לכאורה, שלוד לא היתה כלולה בפחוות זו.⁵ אלא שגם בעניין רשימה זו אין תמימות-דעים בין החוקרים, ויש הטוענים שאין לצמצם את יישובי פחוות יהוד רק לאותם מקומות שנזכרו שם. אפשר, שיישובים אחדים בפחוות יהוד לא שלחו נציגים לירושלים לסייע בבניית החומה,⁶ או שאין רשימה זו של בוני החומה שלימה והמונָה את היישובים לא הזכיר יישובים נוספים ששלחו נציגים לירושלים.⁷ לפי דעות אלה, אפשר שלוד נשתייכה לפחוות יהוד, גם אם לא נזכרה בנחמיה ג.⁸ על-כל-פנים, מסתבר שאין באי-הזכרתה של לוד ברשימת בוני החומה ראייה לכאן או לכאן.

לוד נזכרת פעם נוספת בספרות המקראית, המשקפת לכאורה את התקופה הפרסית. היא נכללת בין יישובי בנימין ברשימת ערי השדה בנחמיה (יא לה). גם אזכרה זאת מלמדת כביכול על השתייכותה של לוד לפחוות יהוד.⁹ ואולם קיימות דעות רבות ומגוונות גם לגבי רשימה זו.¹⁰ יש

מדינתא בתקופה הפרסית, חיבור לשם קבלת התואר דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשמ"א, עמ' 115 ואילך, וכמיוחד עמ' 122. קוכמן טוען, שהרשימות בעזרא ב, בנחמיה ז ובנחמיה יא (ראה להלן) מייצגות רק שאיפות טריטוריאליות, ולא גבולות מינהליים. כמה חוקרים טענו, שהרשימה נועדה מלכתחילה, לכל הפחות, למלא פונקציות מינהליות הקשורות לכאורה לפחוות יהוד. אחד מהם, למשל, ראה ברשימה מסמך שנועד לקבוע מסיים לאימפריה הפרסית. אחר טען, שמטרת הרשימה היא להוכיח לשומרונים, כי ליהודים החוזרים לציון יש די כוח-אדם לבנות מחדש את בית-המקדש מבלי להיזקק לעזרתם. ראה, למשל: C. Galling, 'The Gölä-List According to Ezra 2 // Nehemia 7', *JBL*, LXX (1951), pp. 149-158.

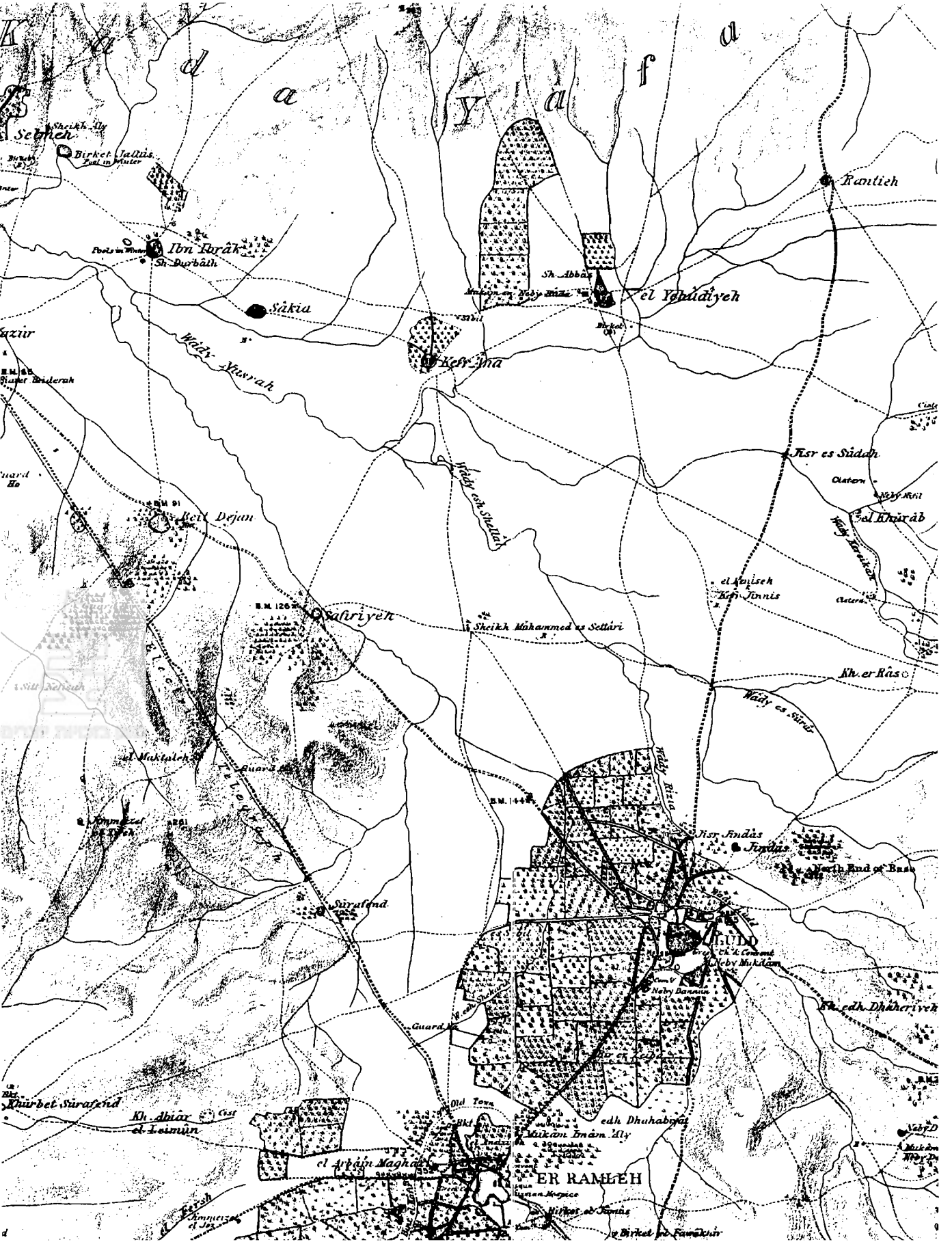
4 ראה: א' שטרן, התרבות החומרית של ארץ-ישראל בתקופה הפרסית 538-332 לפסה"נ, ירושלים תשל"ג, עמ' 242, הערה 39 והספרות שם. ראה גם: ז' קלאי, 'יהוד ותחומי היישוב היהודי תחת שלטון פרסי', ח' תדמור (עורך), שיבת ציון — ימי שלטון פרס (ההיסטוריה של עם ישראל, י'), ירושלים תשמ"ג, עמ' 72-80, 269-270 והספרות שם. והשווה: א' מלמט, 'שנותיה האחרונות של ממלכת יהודה', הני"ל (עורך), ימי המלוכה — היסטוריה מדינית (ההיסטוריה של עם ישראל, ד'), ירושלים תשמ"ב, עמ' 149. וראה גם: W. Rudolph, *Handbuch zur Alten Testament: Esra und Nehemiah*, Tübingen 1949, p. 17 (ובנחמיה ז) בעיקר רשימה של אלה שחזרו בהתחלת תקופת שיבת ציון, אלא שנתוספו פרטים לרשימה במשך הזמן, כשחזרו נוספים. והשווה ויליאמסון (לעיל, הערה 3), עמ' 31.

5 ראה: ש' קליין, ארץ-יהודה, תל-אביב תרצ"ט, עמ' 20; קוכמן (לעיל, הערה 3), עמ' 119 ואילך.
6 ראה: ז' קלאי, גבולותיה הצפוניים של יהודה, ירושלים תש"ך, עמ' 85. והשווה ויליאמסון (לעיל, הערה 3), עמ' 255.

7 ראה: ז' ספראי, גבולות ושלטון בארץ-ישראל בתקופת המשנה והתלמוד, תל-אביב תשמ"ם, עמ' 66-67.
8 ראה קלאי (לעיל, הערה 5), עמ' 92. קלאי הציג כמה תיאורים מינהליים הבאים לכלול את לוד באחד מן הפלכים של יהוד הנזכרים בנחמיה ג. לדעתו, ולמרות המרחק, אפשר לצרף את לוד לפלך מצפה (תל א-נצבה), ואפשר גם שלוד היתה בירת-מישנה של פלך זה. וראה גם שטרן (לעיל, הערה 4), עמ' 244. שטרן, הוראה את לוד כחלק מפחוות יהוד, הציג שלוד השתייכה לחצי-פלך בית הכרם, או לפלך מערבי נוסף שלא נזכר במקרא. אין צריך לומר, שאין ראייה להשערוטיהם של קלאי ושטרן.

9 ראה, למשל: L.H. Brockington, *The New Century Bible: Ezra, Nehemiah and Esther*, London 1969, p. 153.

10 ראה הדיון הכולל אצל ויליאמסון (לעיל, הערה 3), עמ' 350 ואילך.

K a d a f a y a f a

Sheikh Ali
Birket Jusais
Ibn Karah
Sakia

Wady Murrat

el Yehudiyyeh

Kantieh

Sakia

Kabriya

el Dejan

Kabriyyeh

Jsr es Suda

Sheikh Mohammed es Sellari

el Khirab

Wady es Suda

el Maktalah

Kh. er Ras

Wady es Suda

Wady es Suda

Wady es Suda

Sirafand

Jsr Fndas

Kh. bet Sirafand

Kh. Abiar

Old Town

edh Dhuhabiyeh

ER RAMLEH

Wady es Suda

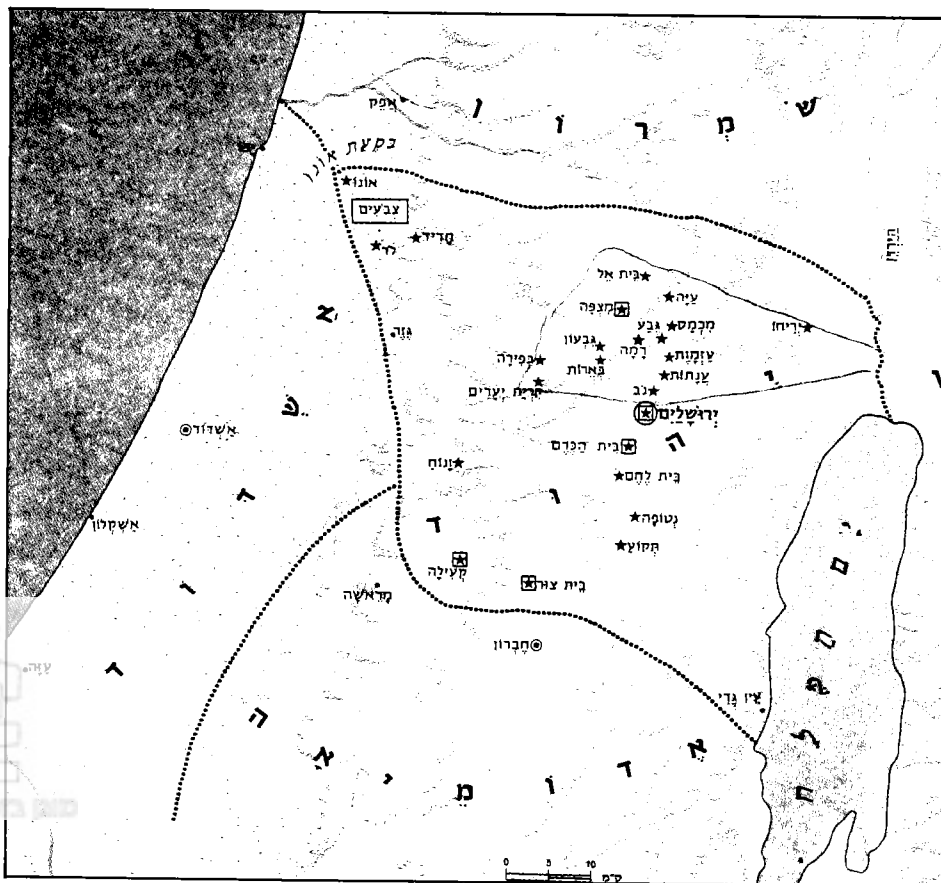
el Ayyan Maghara

Mikam Imam Ali

Wady es Suda

Wady es Suda

Birket es Fawakhir

פחוות יהוד בימי שיבת ציון, לפי י' אהרוני

שמתארכים אותה לימי סוף התקופה של ממלכת יהודה,¹¹ ויש שמתארכים אותה לתקופה הפרסית,¹² ואפילו לימיו של נחמיה.¹³ אלא שרבים מבין החוקרים המתארכים את הרשימה

11 U. Kellermann, 'Die Listen in Nehemiah 11 eine Dokumentation aus den letzten Jahren des Reiches Juda?', *ZDPV*, LXXXII (1966), pp. 209-227; E. Stern, 'The Persian Empire and the Political and Social History of Palestine in the Persian Period', W.D. Davies & L. Finkelstein (eds.), *The Cambridge History of Judaism: Introduction, The Persian Period*, I, Cambridge 1984, pp. 84 ff. יש הרואים ברשימת ערי השדה יישובים שלא נחרבו בתקופת החורבן והכיבוש הכבלי. גם לפי דעה זו אי אפשר ללמוד על השתייכותו של אזור לוד לפחוות יהוד. ראה גם: י' אהרוני, ארץ ישראל בתקופת המקרא: גיאוגרפיה היסטורית (מהדורה מתוקנת בעריכת י' אפעל), ירושלים תשמ"ז, עמ' 314-315.

12 ראה, למשל, מאירס (לעיל, הערה 3), עמ' 192. השווה ורדולף (לעיל, הערה 4), עמ' 188-189.

13 ראה: D.J. Clines, *The New Century Bible Commentary: Esra, Nehemiah, Esther*, Grand Rapids — London 1984, p. 221

לתקופה הפרסית, שוללים ממנה כל משמעות מינהלית לגבי קביעת גבולותיה של פחוות יהוד.¹⁴ יוצא אם כן, שגם רשימה זו אינה מספקת ראייה לגבי מעמדה המינהלי של לוד בתקופה הפרסית. ראייה נוספת, המסייעת אולי למי ששוללים את השתייכותה של לוד ותחומה ליהוד, מתקשרת לתולדות האזור בתקופה ההלניסטית. בספר חשמונאים א מסופר, שטופרכיית לוד וטופרכיות רמתיים ועפרים הועברו משומרון לתחום שלטונו של יונתן החשמונאי בשנת 145 לפני-הספירה. ולפי שתחום שלטונו המקורי של יונתן מזוהה בעיקר עם פחוות יהוד לשעבר, אפשר לכאורה להסיק, שעד 145 השתייכה לוד לשומרון; ובאותה שנה, כמעט 200 שנה לאחר תום התקופה הפרסית, הועבר האזור ליהודה.¹⁵ אלא שגם על דעה זו אפשר לומר, שהאזור נעשה יהודי עוד לפני שיונתן קיבלו. וגם כאן אי-אפשר לדעת אם תהליך זה החל כבר בתקופה הפרסית, או שמא התרחשו שינויים מינהליים באזור לוד בין התקופה הפרסית לימיו של יונתן.¹⁶ מכל האמור לעיל יוצא, שהדיעות אינן מתירות להסיק, כי יש לכלול את לוד בפחוות יהוד בתקופה הפרסית, או שיש לראות את האזור כאזור יהודי;¹⁷ ומצד שני, אין בנתונים שהוזכרו למעלה כל ראייה שלוד השתייכה לפחוות שומרון.

קיימות גם כמה דעות אחרות בשאלת לוד. לפי אחת מהן, שהיא מעין פשרה בין יהוד לשומרון, היתה לוד בפחוות יהוד, אבל רק בימיו של נחמיה (445-433 לפני-הספירה). היה זה חלק ממדיניותו לחזק את יהוד והיה זה רק מעשה ארעי, שלא החזיק מעמד אלא בימיו.¹⁸ לפי דעה זו, אין יודעים אם היו שינויים דמוגרפיים בתקופה הקצרה שלוד היתה שייכת לפחוות יהוד. דעה אחרת היא זו של א' אלט, שראה באזור לוד אזור-ביניים (buffer zone) בין פחוות אשדוד ופחוות שומרון,¹⁹ ולפיכך לוד לא השתייכה לא לפחוות יהוד ולא לפחוות שומרון. לדעתנו, זה המפתח להבנת מעמדו של אזור לוד בתקופה הפרסית.

- 14 ראה מאירס (לעיל, הערה 3), עמ' 192; F.C. Fensham, *The New International Commentary of the Old Testament: The Books of Ezra and Nehemiah*, Grand Rapids 1982, p. 249. פנשם רואה בערי השדה ביהודה ובנימין יישובים יהודיים, על-אף היותם של חלק מהם מחוץ לפחוות יהוד. וראה רודולף (לעיל, הערה 4), עמ' 189, המבחין במרחק הגדול שמפריד בין ערי השדה הראשונות של בנימין והיישובים השייכים לאזור לוד. רודולף הציע, בין היתר, שמרחק זה גרם להבדלים מינהליים-פוליטיים לגבי אזור לוד, למרות השתייכותם של כל היישובים לבנימין.
- 15 חשמונאים א, י ל, לח; יא לד. על רמתים ועפרים ראה: M. Avi-Yonah, *Gazetteer of Roman Palestine* ('Ephraim'), p. 56 ('Arimathea'), Jerusalem 1976, p. 31 (Qedem, 5). במשמע מקורות אלה לגבי התקופה ההלניסטית נדון בהרחבה במקום אחר.
- 16 ראה קלאי (לעיל, הערה 6), עמ' 95-106. קלאי אינו רואה בטיפוחה של לוד ליהודה בשנת 145 לפני-הספירה ראייה לכך, שהאזור היה שייך לפחוות שומרון קודם-לכן. לדעתו, השתייך אזור לוד ליהודה לא רק בתקופה הפרסית, אלא גם בתקופה ההלניסטית, בעת שהשושלת התלמית שלטה בארץ (301-198 לפני-הספירה). לדבריו, רק עם כיבושה של ארץ-ישראל על-ידי הסלבקים (198 לפני-הספירה) הועבר תחום לוד מיהודה לשומרון, ומן השומרון הוא הוחזר ליהודה בימיו של יונתן, בשנת 145 לפני-הספירה. דבריו של קלאי דורשים מידה רבה ביותר של גמישות, והיא אינה סבירה.
- 17 קליין (לעיל, הערה 5), עמ' 20; אבי-יונה (לעיל, הערה 1), עמ' 21-22; אהרוני (לעיל, הערה 11), עמ' 320; J.A. Goldstein, *The Anchor Bible: I Maccabees*, New York 1976, pp. 410-411
- 18 ראה 384 p. J. Bright, *A History of Israel*, London 1972, p. 384
- 19 A. Alt, *Kleine Schriften zur Geschichte des Volkes Israel*, II, München 1978, p. 343, n. 4
- G. Beyer, 'Die Stadtgebiete von Diospolis und Nikopolis im 4 Jahrh. n. Chr. und ihre Grenznachbarn', *ZDPV*, LVI (1933), pp. 273 ff.

תחום לוד

עד עכשיו השתמשנו במונח 'תחום' בלי להגדירו. אין אנו יודעים אם בתקופה הפרסית היה ללוד 'תחום' במובן הטכני; כלומר, האם שימשה לוד כמרכז אזורי-מינהלי, להלכה או למעשה, והיה לה תחום רשמי משלה.²⁰ למעשה, דיון זה אינו מחייב לדעת את הגבולות המינהליים המדויקים של לוד. אנו משתמשים במונח במשמע של hinterland, וכדרך זו גבולות מינהליים מדויקים אינם מעלים ואינם מורידים. עם זאת ברור הוא, שאין לנתק את מצבה של לוד מן האזור שסביבה, ובדיקת המצב שם עשויה לסייע לפתרון השאלות שהעלינו.

הידיעות המצויות בידינו מאפשרות לתאר באופן כללי את מפת היישובים שמסביב ללוד. בעזרה ב לג ובנחמיה ז לו (רשימות שבי ציון) נזכרות חדיד²¹ ואונו²² עם לוד. בנחמיה יא לג-לה, ברשימת ערי השדה, נזכרות חדיד ואונו ועמקן רמה,²³ גתים,²⁴ צבעים,²⁵ נבלט²⁶ וגיי-החרשים.²⁷ שמות יישובים נוספים בהינטרלנד של לוד אינם ידועים, והמחקר הארכיאולוגי אינו מוסיף ידיעות חשובות על תחום זה. אמנם במורדות המערביים של הר-שומרון, באזור נחל-נטוף, נחל-נבלט ונחל-בית-ערף נתגלו חוות חקלאיות, שחלקן לפחות מתוארך לתקופה הפרסית. אלא שגם לפי הדעה שיש לכלול את לוד בפחוות יהוד, שטח החוות הוא מחוץ לפחוות זו והשתייך לפחוות שומרון.²⁸ לכאורה הימצאותן של חוות אלה מסייעת למי שביקש לצרף את לוד לפחוות שומרון, אלא שיש קושי גם באפשרות זו. השרידים הפרסיים מהאזור המזרחי, שנעשה בתקופה ההלניסטית לטופרכיית תמנה (ולבסוף נכלל בתחום לוד), ומאזור מודיעין, שנודע לנו עליו בהקשר לחשמונאים, הם דלים ביותר, וספק רב אם ניתן לכלול אותם בהינטרלנד של לוד

20 ראה לעיל, הערה 8. לפי קלאי ושטרן, ייתכן שהיה ללוד תחום מינהלי רשמי. להלן נראה, שקשה לקבל את דעתם בעניין זה. וראה: עזרא ב לג. אוכלוסייתן של 'בני לוד, חדיד ואונו' מנתה 725 נפש (ובנחמיה ז לו — 721 נפש). מבלי להיכנס לדיון במהימנותם של המספרים ברשימות, קשה לראות בלוד, לפחות על-פי מספרים אלה, מרכז אזורי גדול.

21 מוזהה עם אל-חדידה (נ"צ 145/152), כ-6 ק"מ ממזרח ללוד.

22 מוזהה בדרך-כלל עם כפר עאנה (נ"צ 137/159), מצפון ללוד (ועיין במפת סקר הכרטיז). והשווה: מ"ע איש אונו (פרידמן), 'ידיעות חדשות מכתבי הגניזה הקהירית', ד' גרוסמן (עורך), בין ירקון ואילון: מחקרים על גוש דן ועמק לוד, רמת-גן תשמ"ג, עמ' 73-85.

23 אולי רמתיים (= ארמתיא) = רנטים. ראה: ז' קלאי, 'רמה', אנציקלופדיה מקראית, ז, עמ' 375; הג"ל (לעיל, הערה 6), עמ' 87.

24 ראס אבר-חמיד, מדרום-מזרח לרמלה. ראה: B. Mazar, 'Gath and Gittaim', *IEJ*, IV (1954), pp. 227-235.

25 טרם זוהה. ראה קלאי (לעיל, הערה 6), עמ' 87.

26 בית-נבלא (נ"צ 146/154). עם זאת, הממצא הארכיאולוגי הקדום ביותר שנתגלה שם הוא מהתקופה הביזאנטית.

27 טרם זוהה. השווה: דברי הימים א, ד יד (אבל האם זה הוא גי החרשים של ספר נחמיה?). יש לשים לב, שבנחמיה יא לה חסרה ו'החיבור בין לוד ואונו לגי החרשים. עובדה זו מובאת לפעמים כראיה, שלוד ואונו היו בתקופה הפרסית יישובי-חרשים. אלא שאין עקביות בשימוש ב'ו'החיבור ברשימת המקומות בנחמיה יא. הדעה המקובלת היום היא, שגי החרשים הוא שם של יישוב (ואולי ביישוב זה ישבו חרשים ואמנים). ראה: ב' מזר, 'גי החרשים', אנציקלופדיה מקראית, ב, עמ' 477. והשווה גם: ירושלמי, מגילה א א, ע"א: 'רבי חנניה בשם רבי פינחס, לוד ואונו הן הן גיא החרשים'. וראה גם בסוגייה התלמודית עצמה דעות אחרות: למשל, דברי ר' יהושע בן לוי (תושב לוד במאה השלישית לספירה), הרואה בלוד וגי החרשים יישובים נפרדים.

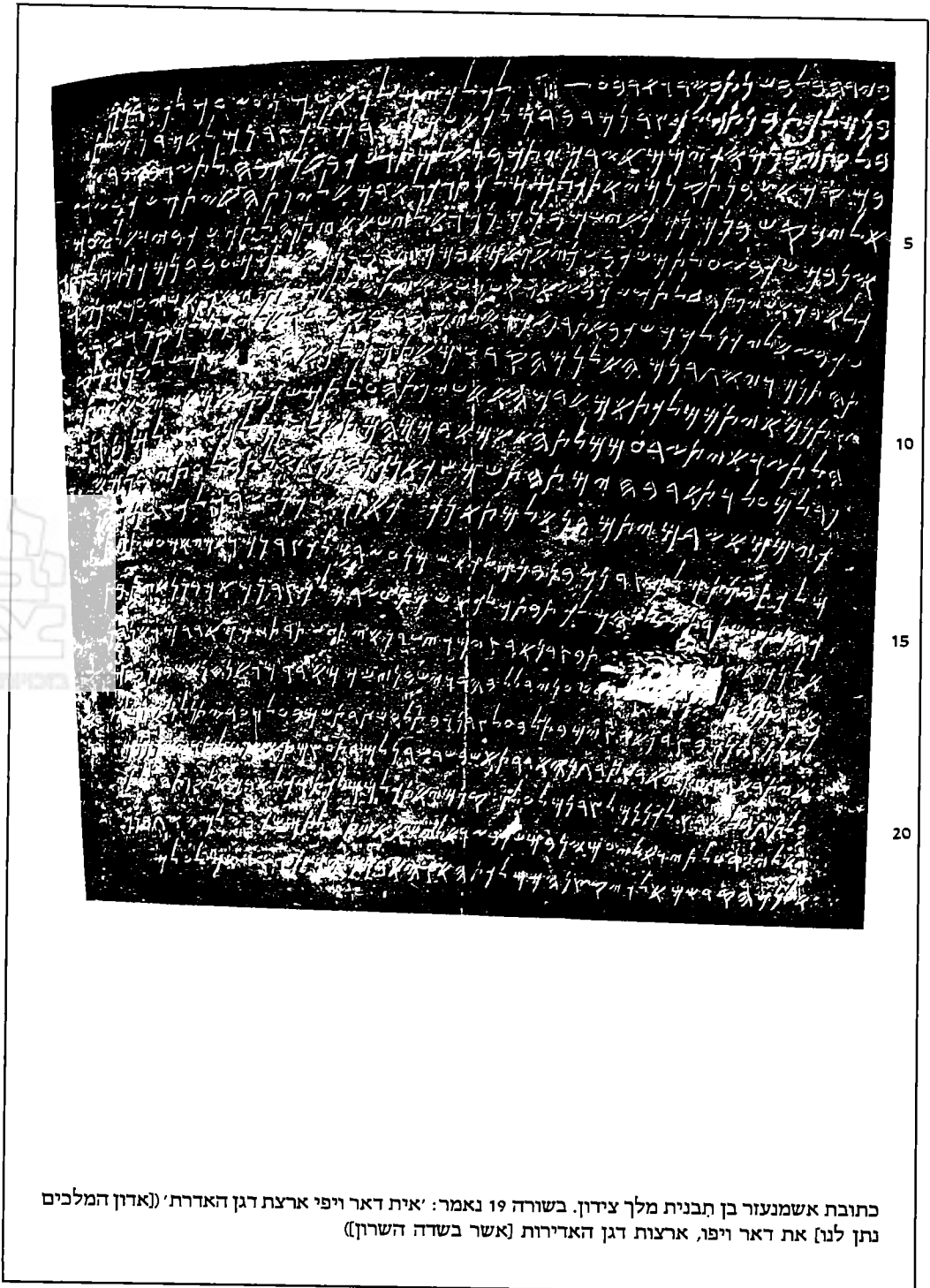
28 ראה: "פינקלשטיין, 'חוות חקלאיות במורדות המערביים של הר שומרון', ארץ-ישראל, טו (תשמ"א), עמ' 331-348, ושם עמ' 347 לגבי המעמד המינהלי של האזור. נראה, כי גם האזור שסקר שמעון דר בסביבות נחל בית-ערף, בין ברקת במערב ורנתיס במזרח, היה מחוץ לפחוות יהוד. ראה: ש' דר, 'חוות חקלאיות קדומות באזור נחל בית ערף', נופים, טז (1982), עמ' 47-60.

הפרסית.²⁹ אי-הזכרת יישובים מאזור תמנה ומאזור מודיעין ברשימות המקראיות והשרידים הארכיאולוגיים המעטים מתחומים אלה מעידים בלי ספק על יישוב דל מאוד באזורים אלה במשך התקופה הפרסית. כך נוצר מעין טריז בין פחוות יהוד הידועה לבין אזור לוד.³⁰ לפיכך, קשה לכלול את לוד ותחומה בתוך פחוות יהוד, וקשה יותר לכלול אותה בפלך מצפה או בבית הכרם, כפי שהציעו כמה חוקרים.³¹

מקור נוסף לגבי תחום לוד מעיד כביכול על מעמדו המינהלי של האזור. בנחמיה ו ב מסופר על כוונתם של סנבלט, גשם וטוביה להיוועד עם נחמיה ולהרע לו 'בכפירים בבקעת אנו'. הדעות חלוקות אם יש לפרש את 'כפירים' כשם מקום, ולפיכך להוסיפו לרשימה של היישובים שסביב לוד, או שמא יש לפרשו במשמע של כפרים סתם.³² על-כל-פנים ברור, שהפגישה נועדה להתקיים בבקעת-אנו, הנמצאת באגן ואדי שלא (עיי' במפה) או בכל המישור שבין רמלה לראש העין.³³ בעלי הדעות השונות נסמכים על פסוק זה. אחד מהם טען, שפגישתם כוונה להיות בפחוות יהוד, לפי שאין לומר שנחמיה יצא מפחוות יהוד הבטוחה לוועידה בתחום ערין.³⁴ אחר, המחזיק בדעה הכוללת את לוד בתחום המינהלי של יהוד, רואה את האזור כספר, שהיה מקובל על דעת כולם להיפגש בו. אבל לפי גישה זו, שהאזור הוא ספר, יש לצמצם את היישוב היהודי שבו, למרות מעמדו הרשמי.³⁵ לדעת חוקרים אחרים היה לאזור זה 'מעמד פוליטי מיוחד', ומטעם זה הוא נבחר למקום-מיפגש. חלק מאותם חוקרים ראה את תחילת היווצרותו של מצב זה כבר במינהל האשורי, אך חוקרים אלה לא נטו להסביר את פשר המעמד הזה.³⁶ אחדים מאלה הרואים באזור מעמד מיוחד מוסיפים וטוענים, שמעמד כזה מעיד על יישוב יהודי דל במחוז, אך נראה להלן שאין טענה זו הכרחית.³⁷ נציין עוד, שהדעה לגבי מעמדו המיוחד של האזור קרובה לקביעתו של אלט, שאזור לוד שימש כאזור-ביניים בין פחוות אשדוד ופחוות שומרון. ואם האזור זכה באמת למעמד פוליטי מיוחד, למה לא יישמש במעמד כזה גם בין פחוות יהוד ופחוות שומרון?

- 29 כמות קטנה של כלי-חרס מהתקופה הפרסית נתגלתה בא-רס, המזוהה בדרך-כלל עם מודיעין, ובחורבת תבנה, המזוהה עם תמנה. ראה: ר' גופנא ו' פורת, 'הסקר בארץ אפרים ומנשה', מ' כוכבי (עורך), יהודה שומרון וגולן: סקר ארכיאולוגי בשנת תשכ"ח, ירושלים תשל"ב, עמ' 235, מספר 226; עמ' 234, מספר 220. אך קשה לקבוע את מצב היישוב על-פי נתון זה. יש להוסיף, שכרוב האתרים שנבדקו בשני אזורים אלה לא נתגלו כלי-חרס מהתקופה הפרסית. כמובן, גם העדר מימצא אינו חד-משמעי. על-כל-פנים, שטרן (לעיל, הערה 4) אינו דן ואינו מתייחס לשרידים כלשהם מהתקופה הפרסית באזורים אלה, והשרידים המעטים שנתגלו נראים ככלי-יישובים מבחינה יישובית.
- 30 על בידודם של יישובי אזור לוד מפחוות יהוד ראה ויליאמסון (לעיל, הערה 3), עמ' 34; קליינס (לעיל, הערה 13), עמ' 52.
- 31 ראה לעיל, הערה 7.
- 32 ראה: L. W. Batten, *A Critical and Exegetical Commentary on the Books of Ezra and Nehemiah*, Edinburgh 1949², pp. 250-251. ראה גם מאיירס (לעיל, הערה 3), עמ' 135; ויליאמסון (לעיל, הערה 3), עמ' 248; פנשם (לעיל, הערה 14), עמ' 200.
- 33 ראה: ב' מזר, 'אנו, אנו', אנציקלופדיה מקראית, א, עמ' 150-151.
- 34 קליין (לעיל, הערה 5), עמ' 8.
- 35 ראה: מ' זר-כבוד, עזרא ונחמיה, ירושלים תש"ם, עמ' 96; ברוקינגטון (לעיל, הערה 9), עמ' 154.
- 36 ראה רודולף (לעיל, הערה 4), עמ' 135; קליינס (לעיל, הערה 13), עמ' 173; פנשם (לעיל, הערה 14), עמ' 249; J. Simons, *The Geographical and Topographical Texts of the Old Testament*, Leiden 1959, pp. 381, 392.
- 37 ראה סימונס, שם; פנשם (לעיל, הערה 14), עמ' 200.

כתובת אשמנעזר בן תבנית מלך צידון. בשורה 19 נאמר: 'אית דאר ויפי ארצת דגן האדרת' ((ארון המלכים נתן לנו) את דאר ויפו, ארצות דגן האדירות (אשר בשדה השרון))

לוד ויפו

לדעתנו, המפתח למעמדה המיוחד של לוד והאזור שסביבה הוא יפו, שלכל הדעות היתה גם מחוץ לפחוות יהוד וגם מחוץ לפחוות שומרון. הופקינס הראה, שליפו היתה השפעה רבה על התפתחותם של יישובים עירוניים אחרים, ובפרט אלה שנמצאו ברדיוס של כעשרה מייל ממנה, ולוד מצויה בתוך היקף זה. לדעת הופקינס, דברים אלה נכונים גם לגבי התקופה הפרסית, ולדברינו, גם באותם הימים היתה יפו המוקד החשוב באזור כולו.³⁸

באותו זמן היתה יפו בשליטתם של הצידונים, והצלחתם המסחרית של התושבים הפיניקים בעיר העלתה בלי ספק את מעמדה.³⁹ על-פי הופקינס, לוד היתה בתחום ההשפעה של יפו, ויש להניח שאף היתה נתונה להשפעה מינהלית כלשהי של יפו.⁴⁰ ואם, כפי שהציעו כמה חוקרים, מסרו הפרסים את יפו (ודור) לציידון בתמורה לעזרה בקרבות ימיים נגד היוונים במחצית הראשונה של המאה החמישית לפני-הספירה,⁴¹ יהא זה רחוק לשער שציידון קיבלה שתי ערים אלו ללא ההינטרלנד החקלאי הפורה שסביבן. דור ויפו מתוארות בכתובת אשמנעזר (המאה החמישית לפני-הספירה) כ'ארצת דגן האדרת (= עשירות)';⁴² ולתיאור זה אין אחיזה במציאות, ביחס ליפו לכל הפחות, אם לא הועבר גם התחום החקלאי הפורה של לוד.⁴³

אם נכונים דברינו, הרי שמתחילת המאה החמישית לפני-הספירה יצא תחום לוד ממסגרת המינהל הפרסי הישיר, ומאז אין הוא שייך לפחוות יהוד ולא לפחוות שומרון.⁴⁴ אין הכרח להניח, שהקשר בין יפו ולוד השפיע לרעה על היישוב היהודי בתחום זה, בניגוד לדעתם של החוקרים שהוזכרה למעלה. הפיניקים התעניינו ביתרונות הכלכליים והמסחריים של ההינטרלנד, ולא ביישובם של אזורים-מישנה אלה.⁴⁵

אין מידע ברור כמה זמן נמשך הקשר שבין יפו ולוד, אך מסתבר שהוא לא החזיק מעמד עד סוף התקופה הפרסית בארץ-ישראל. אחרי שמלך פרס ארתחשסטא השלישי אוכוס (358-338 לפני-הספירה) נכשל בכיבוש מצרים, פרץ מרד בערי פיניקיה, בהנהגתו של טַגְס מלך צידון. המרד

38 ראה: I. W. J. Hopkins, 'The City Region in Roman Palestine', *PEQ*, CXII (1980), pp. 19-32. ועל התקופה הפרסית, שם, עמ' 22.

39 M. Stern, *Greek and Latin Authors on Jews and Judaism*, I, CIS, II, Paris 1881, p. 14, I. 19; Jerusalem 1974, p. 170; ספראי, ייחודו של הישוב באזור לוד-יפו בתקופת המשנה והתלמוד', בין ירקון ואילון (לעיל, הערה 22), עמ' 54.

40 על קשר מינהלי בין יפו לתחום לוד בתקופה מאוחרת יותר ראה יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים, ב, 567. בזמן מרד החורבן פקד יוחנן האיסי על מחוז תמנה, בנוסף על אזור לוד, יפו ואמאוס.

41 J. C. L. Gibson, *Textbook of Syrian Semitic Inscriptions*, III: *Phoenician Inscriptions*, Oxford 1982, p. 102. ראה גם דבריו המפורטים נגד תיארוך כתובת אשמנעזר לתקופה ההלניסטית הקדומה, שם, עמ' 101-102.

42 שם, עמ' 109, 113-114.

43 אלט הוסיף וטען, שחלק מהאזור כלל בתוכו אף אחוזה מלכותית של מלך צידון. ראה אלט (לעיל, הערה 19), עמ' 382, הערה 84.

44 ראה לעיל, הערה 14. אין בהזכרת לוד וההינטרלנד שלה בנחמיה יא לג-לה להפריע לקביעה זו. מקובלים עלינו דברי פנשם (לעיל, הערה 14), עמ' 249, שרשימת היישובים בנחמיה יא משקפת אוכלוסייה יהודית, ולא מעמד מינהלי.

45 ספראי (לעיל, הערה 39), עמ' 54.

יהושע שוורץ

שסבב והלך ועורר מהומה גדולה, דוכא על-ידי ארתחשסטא.⁴⁶ צידון נהרסה בשנת 345 לפני-
הספירה ובאותה עת איבדה ודאי את תחומיה הרחוקים, כולל יפו.⁴⁷ כיוון שיפו יצאה משלטון
הפיניקים, פסק כנראה הקשר המינהלי המיוחד בינה ובין לוד, גם אם התקיים קשר בלתי-רשמי בין
ערים אלה במשך תקופה ארוכה.⁴⁸ על מעמדה של לוד בתקופה עד לכיבוש ארץ-ישראל על-ידי
אלכסנדר אין בידינו ידיעות. ואולי, בכל זאת, נשאר תחום לוד אזור שמחוץ לפחוות יהוד ומחוץ
לפחוות שומרון.

מוזיאון תל אביב

46 שטחן (לעיל, הערה 11), עמ' 76-77. *ibid.*, p. 114. *idem*, 'The Archeology of Persian Palestine', *ibid.*, p. 114. דנים כאן כלל בהשפעת המרד על פחוות יהוד.

47 ראה: שם, עמ' 114; G. Hölscher, *Palästina in der persischen und hellenistischen Zeit*, Berlin 1903, p. 114; D. Barag, 'The Effects of the Tennes Rebellion on Palestine', *BASOR*, CLXXXIII (1966), pp. 6-12.

48 דיון על קשר זה יורחב במקום אחר.